

Надія Міловська,

кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник Науково-дослідного
інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ЗІ СТРАХУВАННЯ

У науковій статті аналізуються особливості договірної відповідальності учасників страхових правовідносин як різновиду цивільно-правової відповідальності, яка виникає в рамках уже існуючого договірної зобов'язання, де чітко визначені боржник і кредитор, а також їхні права й обов'язки. Розмежовується договірна відповідальність та засоби оперативного впливу (оперативні санкції), досліджуються підстави та умови договірної відповідальності у зобов'язаннях зі страхування.

Ключові слова: договори страхування, договірна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, страховик, страхувальник, невиконання, неналежне виконання, засоби оперативного впливу.

Страхування являє собою вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів.

Згідно зі ст. 979 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [1] під договором страхування розуміється такий договір, за яким одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору. У свою чергу, невиконання чи неналежне виконання умов договору страхування тягне за собою настання цивільної відповідальності, застосування якої є одним зі способів захисту порушених прав та інтересів.

Сутність цивільно-правової відповідальності проявляється як: санкція, покарання, здатність перетерпіти, реакція на правопорушення тощо [2, с. 130], а також як гарантія забезпечення охорон-

ного інституту права, що виконує охоронну функцію і складається з двох взаємопов'язаних і взаємозабезпечувальних елементів: 1) компенсаційного впливу; 2) штрафного (регресивного) впливу [3, с. 5].

Ефективність цивільно-правової відповідальності залежить, передусім, від її застосування до конкретних учасників страхових правовідносин, винних у порушенні умов договору страхування. Керуючись принципом диспозитивності, властивим як цивільному праву в цілому, так і окремим його інститутам, а саме договорам страхування, потерпіла сторона самостійно вирішує, застосовувати чи не застосовувати міри відповідальності до правопорушника. Тобто застосування майнових і немайнових санкцій, у тому числі відповідальності, за чинним законодавством є правом, а не обов'язком суб'єктів цивільних правовідносин [4, с. 68].

Питанням, присвяченим страховим відносинам, приділяли свою увагу такі науковці, як В. П. Янішен, О. В. Гринюк, Н. Б. Пацурія, В. С. Белих, І. В. Кривошеєв, В. Ю. Абрамов та інші. У працях Н. В. Безсмертної, М. І. Брагинського, С. М. Братуся, Ю. О. Заїки, Л. Л. Кінащук, О. С. Красільнікової, Ю. А. Куліни, О. О. Кульчий, В. В. Луця,

В. М. Никифорака, Г. Л. Пендяги, Р. В. Соботника, Я. О. Чапічадзе та інших певним чином відображено питання правових наслідків порушення сторонами договорів страхування взятих на себе зобов'язань. Однак досліджень, які комплексно, як з теоретичних, так і з практичних позицій, розглядали б особливості договірної відповідальності сторін у страхових зобов'язаннях, не проводилося.

Метою наукової статті є встановлення особливостей саме договірної відповідальності як різновиду цивільно-правової відповідальності сторін у зобов'язаннях зі страхування, адже договірна відповідальність учасників страхових правовідносин виникає в рамках уже існуючого договірної зобов'язання, де чітко визначені боржник і кредитор, а також їхні права й обов'язки.

В юридичній літературі під договірною відповідальністю пропонується розуміти відшкодування збитків, сплату неустойки, втрату завдатку або позбавлення суб'єктивного права за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, яке виникло з договору [5, с. 196]. Більше того, існують думки, що договірна відповідальність проявляється саме у приєднанні до порушеного обов'язку додаткового обов'язку для порушника, за яким він позбавляється майнового блага, не отримуючи натомість іншої компенсації [6, с. 213–214]. Однак, на думку О. С. Гришка, порушення договірної зобов'язання є самостійною категорією, що може розглядатися у декількох значеннях: а) як поведінка особи, якою вона порушує зобов'язання, що виникло на підставі договору; б) як специфічний стан договірної правовідносини, що виник у результаті такої протиправної поведінки; в) як підстава договірної зобов'язання; г) як визначений у часі момент, з настанням якого зобов'язання є порушеним; ґ) як підстава застосування передбачених договором та/або законом способів правового захисту [7, с. 33].

Відомо, що виконання договірних зобов'язань підпорядковується певним загальним вимогам (засадам), відповідно

до яких будується правове регулювання процесу здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків сторін у зобов'язальних правовідносинах. Саме тому до принципів виконання зобов'язань в юридичній літературі прийнято відносити: а) належне виконання; б) недопустимість односторонньої відмови від виконання зобов'язання; в) реальне виконання; г) економічність виконання; ґ) розумність та добросовісність [8, с. 99]. Так, відповідно до ст. 526 ЦК України та ч. 1 ст. 193 Господарського кодексу України (далі — ГК України) [9] зобов'язання має виконуватись належним чином відповідно до умов договору та вимог цих кодексів, інших правових актів, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що зазвичай ставляться.

Порушення суб'єктами договірних зобов'язань може розглядатися або як неналежне виконання, або як невиконання договірних зобов'язань (ст. 610 ЦК України). У свою чергу, аналізуючи страхове законодавство з цього питання, під порушенням договірних умов страхування слід розуміти відхилення сторони (найчастіше страховика, а у певних випадках — третьої особи, на яку страховиком покладено виконання зобов'язання при перестрахованні, або страхувальника) при вчиненні нею дій (чи утриманні від їх вчинення) від правил, відповідно до яких має виконуватися зобов'язання згідно зі ст. 526 ЦК України, тобто від умов виконання за будь-яких з елементів належного виконання договірної зобов'язання.

Залежно від різноманітних класифікаційних підстав правові наслідки порушення договірних зобов'язань зі страхування можна поділити на: законні (встановлені ЦК України та іншими актами цивільного законодавства) та договірні (передбачені конкретними договірними умовами); ті, що є такими завжди (сплата неустойки, відшкодування збитків), та ті, що можуть бути правовими наслідками інших юридичних фактів (зміна умов договору страхування);

ті, для настання яких достатньо самого факту порушення договірних зобов'язань, та ті, що виникають лише за наявності певних умов (цивільно-правова відповідальність); ті, що залежать від волевиявлення тільки однієї сторони договору (прощення боргу, одностороння відмова), та ті, що настають за домовленістю сторін.

В юридичній літературі серед видів порушення договірних зобов'язань найпоширенішим є його прострочення. Відповідно до частин 1 і 4 ст. 612 ЦК України та ч. 3 ст. 220 ГК України боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, встановлений договором чи законом. Прострочення боржника не настає, якщо зобов'язання не може бути виконане внаслідок прострочення кредитора.

Про прострочення кредитора в зобов'язанні законодавець веде мову й у статтях 613 ЦК України і 221 ГК України. Кредитор вважається таким, що прострочив виконання зобов'язання, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи випливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку. Крім цього, відповідно до ч. 4 ст. 545 ЦК України, кредитор вважається таким, що прострочив зобов'язання у разі відмови повернути борговий документ або видати розписку. Так, якщо у разі настання страхового випадку страхувальник у встановлений договором строк повідомив страховика, а останній не почав вживати заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасного здійснення страхової виплати страхувальникові, прострочення слід вважати таким, що настало саме з вини кредитора. Страхувальник, в свою чергу, може затримати надання страховикові інформації щодо будь-яких змін страхового ризику.

Об'єктивною умовою цивільно-правової відповідальності боржника (страхо-

вика) за прострочення виконання ним обов'язку є встановлення причинного зв'язку між простроченням боржника та збитками, які виникли у кредитора (страхувальника) у результаті прострочення. Адже правильне виявлення причин шкоди, що виникла, дозволить встановити коло відповідальних осіб, а також сприятиме визначенню й інших меж відповідальності.

Крім цього, умовою цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань у цілому і за порушення договірних зобов'язань зі страхування зокрема є вина правопорушника. Однак особливість відповідальності боржника за порушення грошового зобов'язання за договором страхування (на відміну від загального правила щодо цивільно-правової відповідальності, яка настає за наявності вини) полягає в тому, що така відповідальність може настати й за відсутності вини самого платника. Адже посилення боржника на відсутність грошових коштів не звільняють його від відповідальності за прострочення грошового зобов'язання і, в свою чергу, тягнуть за собою невідгідні правові наслідки, зокрема розірвання договору страхування. Вказані випадки охоплюються поняттям безвинної відповідальності, сутність якої полягає в тому, що в наявності є і протиправні дії, і шкода, завдана певній особі, і навіть причинний зв'язок між діями та шкодою, але немає вини.

Як відомо, загальною формою цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань є відшкодування збитків. Страховим законодавством спеціально обумовлюються окремі випадки, коли та чи інша сторона несе відповідальність у формі відшкодування збитків. Так, відповідно до ст. 991 ЦК України при невиконанні страхувальником або вигодонабувачем обов'язків, передбачених ч. 1 цієї статті, страховик має право вимагати розірвання договору страхування та відшкодування збитків, заподіяних розірванням договору. У цьому випадку застосування відшкодування збитків як універсальної міри цивільно-

правової відповідальності необхідно розглядати як окремий випадок наслідків зміни та розірвання договору. Таке ж право на розірвання договору чи зміни умов договору має страхувальник у разі недотримання страховиком таємниці страхування. Відповідальність страхувальника у вигляді відшкодування збитків виникає у разі невиконання останнім вимоги негайного повідомлення про всі зміни в обставинах, про які було вказано страховику при укладанні договору, якщо ці обставини суттєво впливають на розмір страхового відшкодування.

Крім цього, в страхових правовідносинах відомі випадки законного обмеження відповідальності сторони, що порушила зобов'язання, тільки стягненням реальних збитків. Це відбувається в разі порушення страхувальником свого зобов'язання повідомляти страховику достовірні відомості, що мають суттєве значення для укладення договору страхування.

Необхідно розрізняти хоча і близькі за економічним походженням, але принципово різні за юридичною природою поняття «збитки як міра цивільно-правової відповідальності» і «страхові збитки». В останньому випадку — це вартісне (грошове) вираження збитку, що виник у страхувальника в результаті настання страхового випадку, а тому страхове відшкодування в жодному разі не можна розглядати як міру цивільно-правової відповідальності.

Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, повинен визначатися з урахуванням конкретних обставин. Так, якщо страхувальник не погоджується з сумою страхового відшкодування та проводить за свій рахунок експертизу, то розмір збитків визначатиметься вартістю проведеної експертизи. Якщо страховик не здійснює у визначені строки страхову виплату, а страхувальник за свій рахунок здійснив ремонт пошкодженого майна, то збиток страхувальника, що підлягає відшкодуванню, буде визнаватися в розмірі зроблених витрат на ремонт.

Отже, відшкодування збитків є основною, універсальною мірою відповідаль-

ності, адекватної суті і завданням цивільно-правового регулювання. У свою чергу, застосування неустойки у досліджуваних правовідносинах можливе лише у випадках, коли вона передбачена договором. Враховуючи те, що неустойка є одним зі способів забезпечення виконання страхових зобов'язань (ст. 992 ЦК України), так і мірою цивільно-правової відповідальності за договором страхування, вона надає потерпілій стороні можливість захистити та відновити порушені суб'єктивні права способом, відмінним від відшкодування збитків. Адже застосування штрафу або пені дозволяє встановлювати відповідальність за дії, які призведуть до відшкодування збитків тільки в майбутньому.

У доктрині права поряд із відшкодуванням матеріальної шкоди розглядають і відшкодування моральної шкоди, що згідно з чинним цивільним законодавством є одним зі способів захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів. Метою застосування відшкодування моральної шкоди за всіх обставин є компенсація винятково немайнових втрат потерпілого (статті 23, 1167 ЦК України).

Можливість відшкодування моральної шкоди у сфері страхування, зокрема цивільної відповідальності, передбачена статтями 9, 22 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [10]. При цьому страховик відшкодовує не більше ніж 5% ліміту, визначеного в п. 9.3 ст. 9 цього Закону. Відшкодування потерпілому моральної шкоди з підстав, передбачених пунктами 3, 4 ч. 2 ст. 23 ЦК України, проводиться в розмірі, визначеному судом, особою, яку визнано винною у завданні збитків.

Однак законодавче закріплення відшкодування моральної (немайнової) шкоди лише за її завдання життю або здоров'ю учасників страхових правовідносин чи інших осіб не забезпечує охорону їх немайнових прав. Цього можна уникнути внесенням відповідних змін до цивільного законодавства України, згід-

но з якими правовим наслідком порушення прав учасників договірних страхових правовідносин чи інших осіб буде відшкодування матеріальної і моральної (немайнової) шкоди.

Аналізуючи правові наслідки порушення сторонами зобов'язань за договором страхування, цікавим з правової точки зору є питання звільнення від відповідальності внаслідок неможливості виконання зобов'язань, що виникли не з вини боржника. Звільнення від відповідальності за договором страхування не тільки слугує встановленню справедливості, а й виступає запорукою забезпечення законності в страховій діяльності.

У цивільному законодавстві України визначено загальні підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання: непереборна сила, вина кредитора, випадок (казус), інші обставини, що спричиняють неможливість виконання зобов'язання, якщо вони виникли не з вини боржника. Так, непереборна сила як надзвичайна і невідворотна за даних умов подія не залежить від волі учасників страхового правовідношення і, як правило, виключає можливість його передбачення. Звільнення від відповідальності внаслідок непереборної сили відбувається тільки тоді, коли існує причинний зв'язок між непереборною силою і шкодою, що виникла.

Застосування до порушника заходів цивільно-правової відповідальності є хоча й найбільш поширеним, але не єдиним правовим наслідком порушення умов договору. Від договірної відповідальності як покладання на правопорушника нового додаткового обов'язку або позбавлення суб'єктивного цивільного права у правовій літературі пропонується відрізнати засоби оперативного впливу (оперативні санкції), які не відновлюють початкового майнового стану потерпілої сторони, а спрямовані на запобігання конкретним порушенням у майбутньому, виконують забезпечувальну функцію, мають застережливий характер і можуть застосовуватися в оперативному порядку односторонньо управо-

моченою стороною без звернення до юрисдикційного органу [5, с. 195].

Одним із заходів оперативного впливу за договором страхування є одностороння відмова від зобов'язань за договором. Підставами односторонньої відмови від договору страхування можуть бути різні обставини, які в одних випадках впливають із властивостей зобов'язання, в інших — зумовлюються правопорушенням другої сторони правочину. Так, якщо страхувальник прострочив внесення страхового платежу і не сплатив його протягом десяти робочих днів після пред'явлення страховиком письмової вимоги про сплату страхового платежу, страховик може відмовитися від договору страхування, якщо інше не встановлено договором (ст. 997 ЦК України). При цьому слід зазначити, що в силу ч. 3 ст. 612 ЦК України, якщо внаслідок прострочення виконання зобов'язання кредитором був втрачений інтерес щодо договірних умов, він може відмовитися від прийняття виконання і вимагати відшкодування збитків.

Крім цього, серед цивільно-правових санкцій превентивної дії, застосовуваних за порушення умов договору страхування, необхідно назвати відмову страховика у страховій виплаті. Відповідно до п. 5 ст. 991 ЦК України невиконання страхувальником (вигодонабувачем) обов'язків щодо своєчасного повідомлення страховика про настання страхового випадку дає останньому право відмовити у виплаті страхового відшкодування. Проте відмову у страховій виплаті не можна розглядати як міру цивільно-правової відповідальності. Адже відмова у виплаті є односторонньою відмовою від виконання зобов'язання.

Самостійність відмови у страховій виплаті як санкції превентивної дії обумовлена іншою, ніж при відшкодуванні збитків і стягненні неустойки, формою негативних наслідків. На страхувальника не покладається жодних нових або додаткових цивільно-правових обов'язків. Він позбавляється права вимагати виконання від страховика обов'язків із виплати страхового відшкодування.

Отже, договірну відповідальність сторін у зобов'язаннях зі страхування доцільно розглядати як систему приватноправових заходів впливу на страховика або страхувальника (а у певних випадках — третьої особи, на яку страховиком покладено виконання зобов'язання при перестрахованні), що проявляється через додаткові майнові обтяження, які покладаються у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням ними умов договору страхування, розмір яких, за загальним правилом, має відповідати розміру понесених збитків.

Здатність особи нести майнову відповідальність як економічний фактор лежить в основі цивільно-правових організаційних відносин, що виникають на стадії укладення договору страхування і реалізують принцип свободи договору в цілому. Самі ж умови договору страхування виконують аналогічну з нормами права роль джерела виникнення суб'єктивних прав та обов'язків. Тому порушення умов договору в аспекті не вико-

нання чи неналежного виконання його умов призводить до покладення на винну сторону цивільно-правової відповідальності.

На сьогодні існує об'єктивна потреба у нормативному закріпленні такого механізму цивільно-правової відповідальності сторін у страхових зобов'язаннях, який, з одного боку, передбачав би засоби впливу на боржника, а з іншого — визначав би оптимальний порядок застосування вказаних правових засобів. До складових цього механізму можуть належати: а) встановлені законом форми примусового застосування мір цивільно-правової відповідальності до боржника у страховому зобов'язанні та можливість добровільного виконання відповідного обов'язку; б) визначення правовими актами або договором підстав та умов такої відповідальності; в) передбачені у законодавстві особливості видів і конкретних мір цивільно-правової відповідальності (відшкодування збитків, стягнення неустойки, компенсація моральної шкоди).

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. — Київ: Істина, 2003. — 368 с.
2. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. — М., 1985. — 193 с.
3. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — Київ, 2007. — 453 с.
4. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: навч. посіб. — Київ: Юрінком Інтер, 1999. — С. 68.
5. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. — 3-тє вид., перероб. і допов. — Київ: Юрінком Інтер, 2010. — 1176 с.
6. Пучковська І. Й. Основна функція видів забезпечення виконання зобов'язання — захисна // Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (16 березня 2012 р.) / редкол.: В. І. Борисова (відп. ред.) та ін.; Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». — Х.: Право, 2012. — С. 212—215.
7. Гришко О. С. Порушення договірних зобов'язань: поняття, види, правові наслідки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Київ, 2014. — 206 с.
8. Сарбаш С. В. Исполнения договорного обязательства. — М.: Статут, 2005. — 636 с.
9. Господарський кодекс України: Оф. текст. — Київ: Кондор, 2004. — 208 с.
10. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 1. — Ст. 1.

Миловская Надежда. Договорная ответственность сторон в обязательствах по страхованию.

В научной статье анализируются особенности договорной ответственности участников страховых правоотношений как разновидности гражданско-правовой ответственности, которая возникает в рамках уже существующего договорного обязательства, где четко определены должник и кредитор, а также их права и обязанности. Разграничивается договорная ответственность и средства оперативного влияния (оперативные санкции), исследуются основания и условия договорной ответственности в обязательствах по страхованию.

Ключевые слова: договора страхования, договорная ответственность, гражданско-правовая ответственность, страховщик, страхователь, неисполнение, ненадлежащее неисполнение, средства оперативного влияния.

Milovska Nadiya. The contractual liability of the parties in the insurance obligations.

In the scientific research analyzed features of the contractual liability of the participants of insurance relations as a form of civil liability arising under an existing contractual commitment, which clearly defined the debtor and the creditor, as well as their rights and obligations.

The author states that the contractual liability of the parties in the insurance obligations should be considered as a system of private law measures of influence to the insurer or the insured (and in certain cases — to a third party, which the insurer entrusted the realization of obligations under reinsurance), which manifests itself through additional property encumbrances, relying due to the failure or improper performance of the insurance contract, the amount of which, as a general rule, should match the size of damages.

The author points out that depending on various grounds of classification, the legal consequences of a breach of contractual obligations of insurance can be divided into: legal (established by the Civil Code of Ukraine and other acts of civil law) and contractual (provided by the specific contractual conditions); those, which are such always (payment of forfeit, compensation of damages) and those that may be the legal consequences of the other legal facts (change of conditions of the insurance contract); those, for occurrence whom enough the fact of the breach of the contractual obligations and those, that occur only under certain conditions (civil liability); those, that depend on the will of only one side of the contract (debt forgiveness, unilateral refusal) and those, come under the agreement of the parties.

In the article, the attention is focused on delay in payment as a form of breach of contractual obligations of insurance.

In addition, the grounds and conditions of contractual liability in the insurance obligations are researched. So, wine of the offender is the condition of civil liability for breach of contractual obligations as a whole, and the breach of contractual obligations of insurance in particular. However, the peculiarity of the debtor's liability for breach of the monetary obligation under the insurance contract (in contrast to the general rule regarding civil liability, which comes at fault) consists in that such liability can occur in the absence of fault of the payer. After all, debtor's references on the lack of funds not relieves him from liability for the delay of the monetary obligation, and, in turn, entail a unfavourable legal consequences, including termination of the insurance contract. These cases are covered by the notion of the innocent liability.

Regarding the liability in the form of compensation of damages, the author points that the insurer is entitled to demand cancellation of the insurance contract and compensation of damages, caused by the termination of the contract. The insurer has the same right to cancel the contract or change the contract in case of failure to comply with secret of insurance by the insurer.

In the article, the contractual liability and the measures of operative influence (operational sanctions) are separated by. Operational sanctions do not restored the initial of property

status of the injured party, and aimed at prevention of concrete violations in future, perform a security function, have a warning character and can be applied expeditiously unilaterally by the party without appeal to jurisdictional bodies.

According to the author, unilateral waiver of obligations under the insurance contract is one of the measures of operative influence. The different circumstances may be grounds of unilateral rejection of the insurance contract, arising out features of obligation in some cases, others — are conditioned by the violation of the other party of the transaction.

The author concludes that today there is an objective need for regulatory fixing of such a mechanism of civil liability of the parties to the insurance obligations, which, on the one hand, would provide means of influence to the debtor, on the other — would determine the optimal order of application of these legal means. To components of this mechanism can be attributed: a) prescribed by law forms of compulsory applying of measures of civil liability to the debtor in the insurance obligation and the possibility of voluntary execution the relevant duty; b) determine by legal acts or contract bases and conditions for such liability; c) provided for in the legislation features of measures and specific types of civil liability (compensation of damages, payment of forfeit, compensation of moral damage).

Keywords: *the insurance contracts, the contractual liability, the civil liability, the insurer, the insured, non-performance, improper performance, the means of operational influence.*

Буркацький Л. К.

Зразки цивільно-правових документів на захист прав та інтересів громадян: наук.-практ. посіб. — Київ: Юрінком Інтер, 2017. — 416 с.

ISBN 978-966-667-680-4

Запропонований автором науково-практичний посібник розрахований на глибоке освоєння норм матеріального і процесуального права, стосується методики та практики складання цивільно-правових документів.

У посібнику коментується низка основних актів чинного законодавства, пов'язаних з тематикою підготовки до складання позовних та інших заяв на захист порушеного та невизнаного права, а також подаються їх зразки для практичного застосування з повним текстом викладення та іменами (прізвищами) сторін, поширених серед значної частини українського населення.

Розрахований на адвокатів, практикуючих юристів, студентів юридичних факультетів та широке коло читачів.